

Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej

Zerwanie z ideologią państwa totalitarnego zapoczątkowało w Polsce modyfikację systemu prawnego. Celem tej modyfikacji było uwzględnienie powszechnie akceptowanych wartości demokratycznych. Integralnym elementem tych wartości są prawa człowieka i wynikające zeń prawne mechanizmy gwarancyjne. Zasada wolności i praw stała się w ten sposób fundamentem ustroju państwa i określiła istotę Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku. Przy formułowaniu konstytucyjnych przepisów o prawach i wolnościach w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku nawiązano do filozofii judeochrześcijańskiej w szczególności do systemu zasad i wartości opartego na koncepcji indywidualistycznej, podkreślającej pierwszoplanowe i nadrzędne interesy jednostki bez szukania ideologicznych uzasadnień. Na podkreślenie zasługują:¹

- przyjęcie jednostki ludzkiej, pojmowanej, jako byt autonomiczny i indywidualny, za podstawę (podmiot) koncepcji organizacji społeczeństwa,
- uznanie ograniczonego zakresu, w jakim jednostka może być podporządkowana państwu.

Odrzucono zatem, charakterystyczne dla państw realnego socjalizmu kolektywistyczne koncepcje praw człowieka uznające totalny prymat interesów i celów zbiorowości, czyli państwa, nad interesem jednostki. Jest to nie tylko wyrazem nawiązania do postępowych tradycji konstytucjonalizmu polskiego, świadczy też o włączeniu regulacji i metod urzeczywistniania praw jednostki w Polsce do zachodnich kanonów konstytucyjnych. Potrzeba takiej unifikacji wynika z Traktatu z Maastricht deklarującego poszanowanie podstawowych praw jednostki tak, jak są one zagwarantowane Europejską Konwencją Praw Człowieka i tak, jak wynikają z tradycji konstytucyjnej wspólnej dla państw członkowskich.

„Konstytucja jest aktem określającym status jednostki w państwie, tym samym adresatem zawartych w niej praw i wolności jednostki są władze publiczne tzn. wszelkie podmioty, organy, instytucje o państwowym lub samorządowym charakterze, które sprawują kompetencje władcze lub w sprawowaniu tych kompetencji uczestniczą.”²

Poszczególnym prawom i wolnościom, których podmiotami konstytucja czyni człowieka i obywatela (a czasem również osoby prawne), odpowiadają określone obowiązki po stronie władz publicznych. Obowiązki te przybierać mogą charakter pozytywny - gdy władze publiczne muszą podjąć określone działania, czy przedsięwzięcia, by jednostka mogła zrealizować przysługujące jej prawo - lub charakter negatywny - gdy władze publiczne mają obowiązek powstrzymania się od działań przeszkadzających jednostce w korzystaniu z przysługujących jej wolności. Zawsze też jednostce powinna przysługiwać proceduralna możliwość wyegzekwowania dopełnienia tych obowiązków przez władze publiczne.

Każdy przepis konstytucyjny wyrażający konkretne prawo, czy wolność musi być rozumiany jednocześnie jako:

¹L. Garlicki, Polskie prawo konstytucyjne, Warszawa 2003, s.85.

²L. Garlicki, op. cit., s.102.

- **prawo podmiotowe**³, tzn. konkretne uprawnienie przysługujące jednostce wobec władz publicznych, a czasem też wobec innych podmiotów. Może być ujęte przede wszystkim, jako wolność, a więc rodzić obowiązek powstrzymywania się władz publicznych od działań utrudniających lub uniemożliwiających korzystanie z tej wolności, bądź też, jako prawo, a więc rodzić po stronie władz publicznych obowiązek podejmowania konkretnych działań umożliwiających realizację tego prawa. W obu przypadkach, jednostce, której prawo podmiotowe przysługuje, przysługują też środki prawne pozwalające na wymuszanie realizacji tego prawa przez władze publiczne, przede wszystkim dostęp do sądu,
- **wytyczna działania**⁴ dla całego systemu władz publicznych, wyrażająca określoną wartość, której realizacja jest ogólnym obowiązkiem wszystkich władz publicznych. Działania władz publicznych, a zwłaszcza ustawodawstwo, muszą służyć urzeczywistnieniu tego systemu wartości i – między innymi – tworzyć ogólne ramy pozwalające na realne korzystanie przez jednostkę z przysługujących jej praw i wolności.

Dla określenia konstytucyjnego statusu jednostki znaczenie podstawowe mają postanowienia rozdziału drugiego Konstytucji zatytułowanego „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela”. Punktem wyjścia są zasady ogólne, które z jednej strony określają zakres podmiotowy stosowania praw i wolności, z drugiej strony – i przede wszystkim - idee przewodnie nawiązujące do praw naturalnych, określające cały system praw i wolności człowieka:

- zasadę godności,
- zasadę wolności,
- zasadę równości.

O **zasadzie godności człowieka**⁵ wspomina wstęp do konstytucji nakazując wszystkim dbałość o zachowanie przyrodzonej godności człowieka w procesie stosowania konstytucji. Wspomniana zasada znajduje szersze odzwierciedlenie w art. 30, który:

- określa godność, jako przyrodzoną i niezbywalną cechę człowieka,
- określa godność, jako źródło wolności i praw człowieka i obywatela,
- nadaje godności przymiot nienaruszalności,
- ustanawia po stronie wszystkich władz publicznych obowiązek poszanowania i ochrony godności człowieka.

Sformułowania art. 30 mogą się wydawać na pierwszy rzut oka ogólnikowe i niewiele mówiące, tym bardziej, że zasada godności człowieka nie znajdowała dotąd wyrazu w tekstach polskich konstytucji i tylko w ograniczonym zakresie pojawiała się w orzecznictwie konstytucyjnym. Muszą one jednak być odczytywane na tle aksjologicznych podstaw pojmowania praw człowieka w społeczeństwie demokratycznym, a więc należy je traktować, jako swego rodzaju odesłanie do treści tej idei tak, jak ukształtowała się ona w naszym kręgu cywilizacyjnym. Pojęcie godność człowieka znajduje oparcie przede wszystkim w filozofii chrześcijańskiej

³L. Garlicki, op. cit., s.109.

⁴L. Garlicki, op. cit., s.109.

⁵L. Garlicki, op. cit., s.92.

(godność, jako wynik stworzenia człowieka na podobieństwo Boga) i we współczesnej nauce społecznej kościoła. Trudno sformułować precyzyjną definicję godności. Możliwe jest jednak wskazanie kilku podstawowych elementów zasady godności traktowanych powszechnie, w naszym kręgu cywilizacyjnym, jako konieczne dla utrzymania i realizacji godności ludzkiej. Oto one:

1. Źródłem godności człowieka jest prawo naturalne, a nie prawo stanowione. Dają temu wyraz m.in. sformułowania konstytucji, określające godność, jako cechę przyrodzoną każdego człowieka, a więc istniejącą niezależnie od tego, czy prawo pozytywne da temu wyraz w swoich tekstach, czy też nie. Wszelkie unormowania prawne (z tekstem konstytucji włącznie) muszą szanować tę zasadę - w przeciwnym razie popadają z nią w kolizję i tracą przymiot legitymizmu.
2. Zasada godności jest nienaruszalna. Nie może jej się zrzec sam zainteresowany, ani też nie może jej znieść, ograniczyć czy zawiesić ustawodawca. Godność przysługuje człowiekowi zawsze, niezależnie od jego postępowania i zachowania (dlatego np. pewne rodzaje kar są zawsze niedopuszczalne). Rolą państwa jest ochrona tej godności, tak w stosunkach z innymi ludźmi, jak i z władzami. Tym samym z zasady godności człowieka wynikają pozytywne obowiązki państwa (władz publicznych), a zakres i sposób ich dochowania może być kontrolowany przez sądy.
3. Skoro godność jest nierozzerwalnie związana z faktem bycia człowiekiem, to musi ona przysługiwać każdemu człowiekowi i to w jednakowym stopniu. Niedopuszczalne byłoby więc jakiegokolwiek różnicowanie, czy stopniowanie godności zależnie od rasy, narodowości, obywatelstwa, wykształcenia, płci, religii, wyznawanych wartości. W tym sensie zasada godności jest punktem wyjścia dla zasady równości.
4. Godności człowieka nie można traktować tylko, jako jednego z wielu praw i wolności jednostki. Jest to bowiem ogólna wartość konstytucyjna stanowiąca źródło, fundament i zasadę całego porządku konstytucyjnego. Jest to norma podstawowa w sensie logicznym, ontologicznym i hermeneutycznym. Nie tylko więc pozostałe zasady systemu praw i wolności jednostki, czy poszczególne, konkretne prawa i wolności muszą być interpretowane na tle zasady godności i muszą być stosowane w sposób służący jej realizacji (co wynika z konstytucyjnego określenia godności, jako źródła wolności i praw człowieka i obywatela), ale też wszystkie inne normy, zasady i wartości zawarte w konstytucji muszą być interpretowane i stosowane zgodnie z zasadą godności.
5. Istotą godności człowieka jest jego podmiotowość (autonomia), a więc swoboda postępowania zgodnie z własną wolą oraz wewnętrznego samookreślenia i kształtowania otoczenia stosownie do owej autonomii. Oczywiście autonomia jednostki musi uwzględniać autonomię innych ludzi i nie oznacza braku ograniczeń swobody postępowania. W tym sensie zasada godności jest punktem wyjścia dla zasady wolności.
6. Godność człowieka oznacza nie tylko konieczność pozostawienia mu pewnej sfery autonomii czy wolności (aspekt pozytywny), ale także zakaz poddawania człowieka takim sytuacjom, czy takiemu traktowaniu, które mogą tę godność przekreślić (aspekt

negatywny). Zasada godności oznacza więc zakaz prześladowań, dyskryminacji, zakaz naruszania integralności cielesnej, zakaz ingerowania w swobodę myśli i przekonań (wolność od życia w strachu), zakaz zmuszania do samooskarżania.

Nawiązanie do zasady godności człowieka zaczęło się już pojawiać w polskim orzecznictwie sądowym. Trybunał Konstytucyjny uznał za niekonstytucyjne m.in. umieszczanie symbolu choroby na zwolnieniu lekarskim – 1998 rok oraz „eksmisję na bruk” - 2001 rok.⁶

We wstępie do konstytucji wymieniono także **zasadę wolności człowieka**.⁷ Zapisy wstępu nakazują wszystkim, by w procesie stosowania konstytucji dbali o zachowanie (...) prawa do wolności i obowiązku solidarności z innymi. Zasadę wolności szerzej ujmuje art. 31 ust. 1 i 2 konstytucji. Określa on ogólne pojęcie wolności, jako zakaz zmuszania kogokolwiek do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje, gwarantuje poddanie wolności człowieka ochronie prawnej, ale jednocześnie wyraźnie zobowiązuje, aby każdy szanował wolności i prawa innych. Sformułowania te, choć nowe w polskich dokumentach konstytucyjnych, w sposób oczywisty nawiązują do tradycji unormowań w demokracjach europejskich.

1. Zasada wolności jest przez Konstytucję traktowana nieco inaczej, niż zasada godności. Konstytucja nie akcentuje jej prawnonaturalnych źródeł, ale nie można zapominać, że i wolność zajmuje jedno z centralnych miejsc w katalogu naturalnych praw jednostki, a fakt zapisania, czy pominięcia tego prawa w konstytucji pisanej ma znaczenie drugorzędne.
2. Zasada wolności ma, z natury rzeczy, ograniczony charakter, bo swoboda działań człowieka musi uwzględniać zarówno nakazy interesu publicznego, jak i konieczność poszanowania wolności innych ludzi. Nadaje to zasadzie wolności wymiar bardziej relatywny niż przypisywany zasadzie godności.
3. Zasadę wolności należy rozpatrywać w dwóch aspektach – pozytywnym i negatywnym. W znaczeniu pozytywnym oznacza ona swobodę czynienia wszystkiego, co nie jest przez prawo zakazane. Człowiek nie musi wskazywać podstawy prawnej swoich działań (podstawę taką muszą zawsze mieć wszelkie działania organów władzy publicznej), przeciwnie – dla skrzepowania swobody jego działań konieczne jest wskazanie przepisu prawa, który ustanawia odpowiedni nakaz. W znaczeniu negatywnym, zasada wolności oznacza, że nałożenie na jednostkę nakazu podjęcia określonego działania może nastąpić jedynie wtedy, kiedy prawo to przewiduje. Zawsze więc ten, kto na istnienie takiego nakazu się powołuje, musi wskazać prawną podstawę swego twierdzenia.

Zasada wolności nie była dotąd w taki sposób formułowana w polskich konstytucjach. Nie można więc jeszcze powiedzieć, jakiego kształtu nabierze ona w procesie wykładni i stosowania konstytucji przez orzecznictwo sądowe. Nie ulega jednak wątpliwości, że jest to jedna z klauzul generalnych, określających sposób i kierunek interpretacji całego systemu norm konstytucyjnych oraz wyznaczająca system wartości, któremu system ten ma służyć. Z tego punktu widzenia zasady wolności i godności są ze sobą sprzęgnięte w sposób

⁶L. Garlicki, op. cit., s.95.

⁷L. Garlicki, op. cit., s.95.

oczywisty.

Zasada równości⁸, obecna w polskich normach konstytucyjnych, nawiązuje do zapisu z Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela z 1789 roku - „Ludzie rodzą się i pozostają wolni i równi w prawach”.

1. Zasada równości oznacza w tym samym stopniu równość wobec prawa tzn. nakaz równego traktowania przez organy władzy publicznej w procesie stosowania prawa, co i równość w prawie tj. nakaz uwzględniania zasady równości przy kształtowaniu treści obowiązującego prawa.
2. Zasada równości oznacza również - w najogólniejszym ujęciu - nakaz jednakowego traktowania podmiotów i sytuacji podobnych lub identycznych, a więc kryje się w niej założenie różnego traktowania podmiotów i sytuacji, które nie mają podobnego lub identycznego charakteru. Trybunał Konstytucyjny wskazał, że: „ (...) wszystkie podmioty prawa (...) w równym stopniu mają być traktowane równo. A więc według jednakowej miary, bez zróżnicowań zarówno dyskryminujących, jak i faworyzujących” - 1988 rok.⁹
3. W pewnych sytuacjach prawo może stwarzać pewne przywileje dla grup o słabszej pozycji społecznej np. kobietom w celu wyrównywania istniejących nierówności w społeczeństwie. Jest to tzw. **dyskryminacja pozytywna lub uprzywilejowanie wyrównawcze**.
4. Zasada równości nie ma charakteru bezwzględnego, a więc w pewnych sytuacjach pozwala na różnicowanie sytuacji prawnej podmiotów podobnych. Musi to być jednak uzasadnione (usprawiedliwione). Jeżeli takiego uzasadnienia brakuje, to zróżnicowanie nabiera charakteru dyskryminacji lub uprzywilejowania i staje się sprzeczne z art. 32 ust. 2 Konstytucji.
5. Zasada równości musi być rozpatrywana w ścisłym związku z zasadą sprawiedliwości społecznej wyrażonej w art. 2 Konstytucji.
6. Zasada równości ma charakter uniwersalny, bo odnosi się do wszelkich dziedzin funkcjonowania społeczeństwa tj. życia społecznego, politycznego i gospodarczego oraz do wszelkich zróżnicowań wprowadzanych przez prawo - art. 32 ust. 2 wprowadza zakaz dyskryminacji z jakiegokolwiek przyczyny.

Konstytucja z 1997 roku przyjmuje przedmiotową klasyfikację praw i wolności jednostki, nawiązując tym, przede wszystkim, do systematyki ONZ-owskich Paktów Praw Człowieka. W ramach Rozdziału II Konstytucji wyróżniono więc kolejno: wolności i prawa osobiste, wolności i prawa polityczne, wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne.

I tak wśród **praw i wolności osobistych** Konstytucja wymienia:

- **prawo do życia,**
- **nietykalność osobistą,** która obejmuje w szczególności zakaz poddawania eksperymentom naukowym, w tym medycznym, bez dobrowolnie wyrażonej zgody, zakaz poddawania torturom i okrutnemu, nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu

⁸L. Garlicki, op. cit., s.96.

⁹L. Garlicki, op. cit., s.97.

(rozwięciem jest zakaz stosowania kar cielesnych), zakaz pozbawiania wolności z wyjątkiem przypadków określonych ustawowo oraz nienaruszalność mieszkania,

- **prawo do rzetelnej procedury sądowej** a w szczególności prawo do sądu i prawo do obrony w postępowaniu karnym,
- **prawo do ochrony prywatności**, które obejmuje prawo do ochrony życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia, a także prawo do decydowania o swoim życiu osobistym, nikt nie może być przez organy władzy publicznej zobowiązany do ujawnienia swojego światopoglądu, przekonań religijnych lub wyznania,
- **wolność przemieszczania się** obejmuje swobodę przemieszczania się po terytorium Rzeczypospolitej, swobodę wyboru miejsca zamieszkania i pobytu, swobodę opuszczenia terytorium Rzeczypospolitej, co wiąże się z prawem do paszportu,
- **wolność sumienia i religii** obejmuje w szczególności wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru, swobodę uzewnętrzniania religii, swobodę posiadania miejsc kultu, prawo osób wierzących do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują (np. żołnierze, więźniowie) oraz prawo rodziców do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania zgodnie z własnymi przekonaniami,
- **wolność wyrażania poglądów i opinii** to w szczególności wolność wyrażania poglądów, wolność pozyskiwania informacji oraz wolność rozpowszechniania informacji (w praktyce zwłaszcza wolność prasy i druku) a także wolność twórczości artystycznej.

Prawa i wolności polityczne (przyznane zostały tylko obywatelom polskim) to:

- **prawo do udziału w życiu publicznym** realizowane poprzez prawo do głosowania w wyborach i referendach, prawo kandydowania w wyborach, prawo inicjatywy ustawodawczej, prawo dostępu do służby publicznej (np. do zawodowej służby wojskowej), prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne, a ponadto prawo do składania petycji, wniosków i skarg, tak w interesie publicznym, jak i własnym, bądź osób trzecich
- **wolność zgromadzeń** obejmuje swobodę organizowania zgromadzeń i uczestniczenia w nich (warunkiem jest jednak pokojowy charakter zgromadzenia – wyrok TK z 28.06.2000r.),
- **wolność zrzeszania się** w ujęciu ogólnym dotyczy swobody zakładania zrzeszeń i swobody uczestniczenia w nich.

Wśród **praw i wolności ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych** Konstytucja wymienia między innymi:

- **prawo do ochrony własności**,
- **swobodę działalności gospodarczej**,
- **uprawnienia pracownicze** – Konstytucja z 1997 roku nie przyznaje obywatelom prawa do pracy, wychodząc z założenia, iż w nowych warunkach gospodarczych byłoby to nierealne. W to miejsce pojawiły się zasady polityki państwa, w szczególności nakaz zmierzania do pełnego zatrudnienia, realizacji programów zwalczania bezrobocia, organizowania szkolenia zawodowego oraz robót publicznych. Konstytucja ustanawia

natomiast prawa i wolności o bardziej szczegółowym charakterze, a to: wolność wyboru i wykonywania zawodu, prawo do minimalnego wynagrodzenia, prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy, prawo do wypoczynku – urlopy i dni wolne od pracy, a także prawo do koalicji, czyli organizowania się w związki zawodowe,

- **prawo do zabezpieczenia społecznego** – dotyczące tylko obywateli i odnoszące się do sytuacji niezdolności do pracy ze względu na chorobę lub inwalidztwo,
- **prawo do ochrony zdrowia** - poza ogólnie sformułowaną normą, zgodnie z którą prawo to przysługuje każdemu, przyznaje obywatelom, niezależnie od ich sytuacji materialnej, równy dostęp do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanej ze środków publicznych. Konstytucja formułuje też zasady polityki państwa, takie, jak: zapewnienie szczególnej opieki zdrowotnej dzieciom, kobietom ciężarnym, osobom niepełnosprawnym i osobom w podeszłym wieku, zwalczania chorób epidemicznych i zapobiegania negatywnym dla zdrowia skutkom degradacji środowiska, popieranie rozwoju kultury fizycznej, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży.
- **prawo do nauki**, które do 18 roku życia jest połączone z obowiązkiem nauki. Z prawem do nauki łączą się trzy istotne wolności tj. wolność wyboru szkoły publicznej lub innej (decyzje w tej sprawie pozostawia się rodzicom), wolność tworzenia szkół niepublicznych wszelkich szczebli (państwu przysługuje w stosunku do nich nadzór), wolność nauczania tzn. określania nauczanych treści w odniesieniu do uniwersytetów (wynika to z zasady autonomii szkół wyższych),
- **prawo do informacji o stanie i ochronie środowiska** jest uzupełnione kilkoma zasadami polityki państwa, takimi, jak zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego, ochrona środowiska, wspieranie działań obywateli w tym obszarze.

Jest oczywiste, że we współczesnym społeczeństwie nie mogą istnieć prawa o charakterze absolutnym, bo konieczność życia publicznego i wzgląd na prawa i wolności innych osób wymagają od każdego poddania się określonym ograniczeniom. Konstytucja z 1997 roku dopuszcza ustanawianie ograniczeń w zakresie korzystania z konstytucyjnych praw i wolności, ale:

- w aspekcie formalnym ograniczenia te mogą być ustanawiane tylko w ustawie,
- w aspekcie materialnym ograniczenia te mogą być ustanowione tylko dla ochrony jednej z sześciu wartości – bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, środowiska, zdrowia publicznego, moralności publicznej oraz wolności i praw innych osób.

W wielu konstytucjach normowane są nie tylko prawa i wolności, ale także **obowiązki jednostki**.¹⁰ Daje to wyraz wzajemnej zależności korzystania z praw i wolności oraz wywiązywania się z obowiązków, bez której żadne państwo istnieć nie może. Ustawodawca wyraża w ten sposób ważką ideę integralności wolności, praw i obowiązków, człowieka i obywatela. Bez niej nieograniczona wolność jednostki, od państwa i od norm społecznych, może naruszać porządek zbiorowości, indywidualną wolność innych i godzić w dobro wspólne.

¹⁰W. Skrzydło (red.), Polskie prawo konstytucyjne, Lublin 2003, s. 173.

Katalog podstawowych obowiązków w Konstytucji z 1997 roku obejmuje:

- obowiązek wierności Rzeczypospolitej, szczególną postacią tego obowiązku jest obrona Ojczyzny i wynikający z niej obowiązek służby wojskowej,
- obowiązek troski o dobro wspólne,
- obowiązek przestrzegania prawa Rzeczypospolitej, ciążyący na każdej osobie pozostającej w obszarze obowiązywania tego prawa,
- obowiązek ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych, w tym podatków, również odnoszący się do wszystkich, a nie tylko do obywateli,
- obowiązek dbałości o stan środowiska naturalnego, z czym łączy się ustanowienie procedur odpowiedzialności za spowodowane szkody w tym stanie.

Podmiotem praw i wolności w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej są również **dzieci**.¹¹ Konstytucja przyznaje im szczególny status, jako grupie osób, które nie uzyskały jeszcze pełnoletności. Przepisy konstytucyjne przyjęły, jako punkt wyjścia postanowienia Konwencji o prawach dziecka, ratyfikowanej przez Polskę w 1991 roku. Konstytucja określa, jako zasadę polityki państwa, obowiązek zapewnienia ochrony praw dziecka (art. 72 ust.1). Polega to w szczególności na ochronie dziecka przed przemocą, okrucieństwem, demoralizacją i wyzyskiem, z czym łączy się m. in. ustanowienie obowiązku szkolnego do ukończenia 18 roku życia (art. 70 ust.1) oraz zakaz stałego zatrudniania dzieci poniżej lat 16 (art. 65 ust. 3) - w tym zakresie każdy może żądać podjęcia odpowiednich działań przez organy władzy publicznej, nie jest więc konieczne wykazanie bezpośredniego interesu prawnego osoby występującej z takim żądaniem. Dziecko, tak, jak każda inna osoba fizyczna, jest podmiotem wszystkich praw i wolności konstytucyjnych, chyba, że przepisy konstytucyjne wymagają osiągnięcia określonego wieku (jak np. w odniesieniu do czynnego i biernego prawa wyborczego). Nie znaczy to jednak, by dziecko mogło wszystkie te prawa i wolności wykonywać samodzielnie, bo podmiotowość prawna nie musi być równoznaczna ze zdolnością do działania. Liczne przepisy konstytucyjne dają wyraz założeniu, że dziecko funkcjonować powinno w ramach rodziny (art. 18, art. 48 ust. 2 i art. 71), a podstawowe decyzje dotyczące wychowania i wykształcenia dziecka należeć muszą do rodziców (art. 53 ust. 3 i art. 70 ust. 3). Zarazem jednak Konstytucja ustanawia obowiązek władz publicznych do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka (art. 72 ust. 3) oraz obowiązek rodziców do uwzględniania stopnia dojrzałości dziecka, jego przekonań oraz wolności jego sumienia i wyznania w procesie wychowania dziecka (art. 48 ust. 1) w szczególności w sprawach wychowania religijnego i moralnego (art. 53 ust.3). Natomiast dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy ze strony władz publicznych (art. 72 ust. 2). Zapewnieniu ochrony praw dziecka służyć ma powołanie Rzecznika Praw Dziecka (art. 72 ust. 4). Zgodnie z ustawą z 6 stycznia 2000 roku o Rzeczniku Praw Dziecka, Rzecznik jest powoływany przez Sejm, za zgodą Senatu, na kadencję pięcioletnią. Jest to rodzaj

¹¹L. Garlicki, op. cit., s.100.

wyspecjalizowanego **ombudsmana**, tym samym nie ma on żadnych kompetencji rozstrzygających, a może jedynie zwracać się do właściwych organów, urzędów i instytucji z wnioskami, propozycjami, czy interwencjami w sprawach konkretnych. Urząd ombudsmana, co dosłownie oznacza pełnomocnik, pojawił się w 1709 roku w Szwecji.

O tym, że prawa i wolności człowieka ze szlachetnej idei stają się istotnie prawami, których można skutecznie domagać się od państwa, decyduje wyposażenie ich w skutecznie działające mechanizmy proceduralne, pozwalające obywatelowi na dochodzenie ich realizacji. W grupie środków ochronnych, jaką wokół praw człowieka stwarzają społeczeństwa i państwa demokratyczne, wiodącą rolę odgrywa prawo do skutecznego środka odwoławczego do właściwego organu władzy państwowej. Prawo to oznacza, że w każdym przypadku, gdy w grę wchodzi naruszenie materialnych praw człowieka, istnieje dostępny dla jednostki środek prawny, pozwalający na usunięcie ewentualnego naruszenia prawa lub przyznanie odszkodowania, jeśli skutków naruszenia prawa nie da się usunąć. Wśród dostępnych jednostce środków ochrony praw człowieka należy wymienić drogę sądową. Konstytucja ustanawia też dwie dalsze procedury służące ochronie konstytucyjnych wolności i praw - skargę konstytucyjną i wniosek do Rzecznika Praw Obywatelskich.

Dostępne człowiekowi sposoby działania i związane z nimi instytucje, pozwalające jednostce wyegzekwować od rządzących przestrzeganie wolności i realizację praw określa się w literaturze prawami proceduralnymi.¹²

Opracowanie - Małgorzata Talarczyk - starszy wizytator w Kuratorium Oświaty w Katowicach
12 grudnia 2004 rok

Literatura:

W. Skrzydło (red.), Polskie Prawo Konstytucyjne, Lublin 2003,
L. Garlicki, Polskie Prawo Konstytucyjne, Warszawa 2003,
M. Nowicki, Co to są prawa człowieka?, www.hfhrpol.waw.pl.

¹²M. Nowicki, Co to są prawa człowieka?, www.hfhrpol.waw.pl.